

ETHICA

BENEDICTUS DE SPINOZA

Ethica

Vertaling

CORINNA VERMEULEN

Redactie & annotatie

HAN VAN RULER &
CORINNA VERMEULEN

Nawoord

HAN VAN RULER
LEEN SPRUIT

BOOM ▸ AMSTERDAM ▸ MMXII

Oorspronkelijk verschenen in de *Opera posthuma* als *Ethica ordine geometrico demonstrata*, [Amsterdam: Jan Rieuwertsz], 1677.

Deze vertaling is gebaseerd op de editie bezorgd door Leen Spruit & Pina Totaro, *The Vatican Manuscript of Spinoza's Ethica*, Leiden & Boston: Brill, 2011. Dit manuscript is een kopie van Spinoza's autograaf, vervaardigd door Pieter van Gent, vermoedelijk in 1674 of 1675; het werd in 2010 teruggevonden in de bibliotheek van het Vaticaan.

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

© *Nederlandse editie*
Uitgeverij Boom, Amsterdam 2012

© *Nawoord*
Han van Ruler, Leiden; Leen Spruit, Napels, Italië

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Afbeelding voorzijde omslag
Portret van Spinoza, schilder onbekend
(Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: B 117)

Boekverzorging & omslag
René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 6105 753 2 | NUR 730

Inhoud

Gebruikte afkortingen en sigla 7

- I God 9
- II Aard en oorsprong van de geest 53
- III Oorsprong en aard van de gevoelens 109
- IV De slavernij van de mens, of de kracht van de gevoelens 177
- V Het vermogen van het verstand, of de vrijheid van de mens 247

Nawoord 283

Han van Ruler

Het Vaticaanse manuscript van Spinoza's *Ethica* 298

Leen Spruit

Opmerkingen van de vertaler 308

Tekstkritische aantekeningen 313

Gebruikte afkortingen en sigla

ACDF	Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede.
AT	<i>Oeuvres de Descartes</i> , 11 banden, red. Charles Adam & Paul Tannery, herziene uitgave Pierre Costabel & Bernard Rochot, Parijs: Vrin, 1964–1976 (1897–1913).
<i>Briefwisseling</i>	Spinoza, <i>Briefwisseling</i> , red. F. Akkerman, H.G. Hubbeling & A.G. Westerbrink, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1977.
G	Spinoza, <i>Opera</i> , 4 banden, red. Carl Gebhardt, Heidelberg: Winter, 1925.
<i>Korte geschr.</i>	Spinoza, <i>Korte geschriften</i> , red. F. Akkerman, H.G. Hubbeling, F. Mignini, M.J. Petry, N. & G. van Suchtelen, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1982.
Krop	Spinoza, <i>Ethica</i> , red. Henri Krop, Amsterdam: Prometheus, 2002.
Ms	Vat. Lat. 12838, het in VM uitgegeven manuscript.
NS	<i>De nagelate schriften van B.d.S. [Benedictus de Spinoza]</i> , [Amsterdam]: [J. Rieuwertsz], 1677.
OP	<i>B.d.S. [Benedicti de Spinoza] Opera posthuma</i> , [Amsterdam]: [J. Rieuwertsz], 1677.
PPC	Benedictus de Spinoza, <i>Renati Des Cartes Principiorum philosophiae pars I, & II, more geometrico demonstratae</i> , Amsterdam: J. Rieuwertsz, 1663; zie ook <i>Korte geschr.</i>
<i>Theol.-pol. tr.</i>	Spinoza, <i>Theologisch-politiek traktaat</i> , red. F. Akkerman, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1997.
TIE	<i>Tractatus de intellectus emendatione</i> , opgenomen in OP; zie ook <i>Verhandeling</i> .
TP	<i>Tractatus politicus</i> , opgenomen in OP.
TTP	<i>Tractatus theologico-politicus Continens dissertationes aliquot, quibus ostenditur libertatem philosophandi non tantum salva pietate, & reipublicae pace posse concedi: sed eandem nisi cum pace reipublicae, ipsaque pietate tolli non posse</i> , Hamburg: H. Künrath [= Amsterdam: J. Rieuwertsz], 1670.
VL	<i>Benedicti de Spinoza Opera quotquot reperta sunt</i> , 4 delen in 2 banden, red. J. van Vloten & J.P.N. Land, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1914 ³ (1895).
VM	<i>The Vatican Manuscript of Spinoza's Ethica</i> , red. Leen Spruit & Pina Totaro, Leiden & Boston: Brill, 2011.
<i>Verhandeling</i>	Spinoza, <i>Verhandeling over de verbetering van het verstand</i> , red. Theo Verbeek, Groningen: Historische uitgeverij, 2002.

DEEL I

God

- 1 Onder 'zijn eigen oorzaak' versta ik datgene waarvan de essentie het bestaan inhoudt, oftewel datgene waarvan de aard niet anders dan als bestaand kan worden gedacht.
- 2 Iets wordt eindig in zijn categorie genoemd als het kan worden begrensd door iets anders van dezelfde aard. Een lichaam wordt bijvoorbeeld eindig genoemd, omdat we ons altijd een ander, groter lichaam kunnen voorstellen. Zo wordt een gedachte door een andere gedachte begrensd. Maar een lichaam wordt niet door een gedachte begrensd en een gedachte niet door een lichaam.
- 3 Onder 'substantie' versta ik datgene wat in zichzelf is en door middel van zichzelf wordt begrepen. Dat wil zeggen: datgene waarvan het begrip niet het begrip van iets anders nodig heeft om gevormd te worden.
- 4 Onder 'attribuut' versta ik dat wat het verstand van een substantie opmerkt als iets wat er de essentie van uitmaakt.
- 5 Onder 'modus'² versta ik de wijzigingen³ van een substantie, oftewel dat wat in iets anders is en ook door middel daarvan wordt begrepen.
- 6 Onder 'God' versta ik een absoluut oneindig wezen.⁴ Dat wil zeggen: een substantie die uit een oneindig aantal attributen bestaat die elk een eeuwige en oneindige essentie uitdrukken.
Verklaring— Ik zeg 'absoluut oneindig', niet 'in zijn categorie'. Alles wat alleen in zijn categorie oneindig is, daarvan kunnen we een oneindig

1 De margenummering verwijst naar de paginering van VM.

2 De term *modus* (meervoud *modi*) werd in de late scholastiek geïntroduceerd als metafysische categorie voor de situatie of toestand waarin of de wijze waarop iets bestaat of verschijnt. Bij Spinoza staat de term voor elke niet-substantiële verandering. Zie ook hieronder, noot 26, alsmede de Opmerkingen van de vertaler, pp. 308-312.

3 De term *affectio*, die hier met 'wijziging' is vertaald, en het bijbehorende werkwoord *afficere* werden in de premoderne filosofie

gebruikt om een breed scala van lichamelijke en mentale manieren van verandering te duiden. In het geval van Spinoza hebben *affectio* en *afficere* een verschillende lading al naargelang ze op de substantie of op de modi, en meer in het algemeen op actieve of passieve vormen van verandering betrekken hebben. Zie over de vertaling van *affectiones*, *afficere* en aanverwante begrippen ook de Opmerkingen van de vertaler, pp. 308-312.

4 *Ens*, letterlijk 'zijnde', is waar mogelijk met 'wezen' vertaald en soms met 'entiteit'.

aantal attributen ontkennen; maar dat wat absoluut oneindig is, tot de essentie daarvan behoort alles wat essentie uitdrukt en geen ontkenning inhoudt.

- 7 We zullen datgene vrij noemen wat uitsluitend op grond van de noodzaak van zijn eigen aard bestaat en alleen door zichzelf tot handelen wordt bepaald. Noodzakelijk (of beter: gedwongen) zullen we noemen wat door iets anders wordt bepaald om op een vaste en bepaalde manier te bestaan en te werken.
- 8 Onder 'eeuwigheid' versta ik het bestaan zelf, voor zover het wordt gedacht als noodzakelijk volgend uit niet meer dan de definitie van een eeuwig bestaand ding. 84
Verklaring— Zo'n bestaan wordt namelijk opgevat als een eeuwige waarheid, net als het wezen van het ding; daarom kan het niet verklaard worden met behulp van duur of tijd, ook al vatten we de duur zo op dat hij geen begin of einde heeft.

AXIOMA'S

- 1 Alles wat is, is in zichzelf of in iets anders.
- 2 Dat wat niet door middel van iets anders kan worden begrepen, moet door middel van zichzelf worden begrepen.
- 3 Uit een gegeven bepaalde oorzaak volgt noodzakelijkerwijs een gevolg; bestaat er daarentegen geen bepaalde oorzaak, dan is het onmogelijk dat er een gevolg optreedt.
- 4 De kennis van het gevolg hangt af van de kennis van de oorzaak en sluit die in.
- 5 Dingen die niets met elkaar gemeen hebben, kunnen ook niet door middel van elkaar begrepen worden, oftewel: het begrip van het ene sluit niet het begrip van het andere in.
- 6 Een ware idee moet overeenkomen met wat zij voorstelt.
- 7 Alles wat als niet-bestaand kan worden gedacht, daarvan houdt de essentie niet het bestaan in.

Stelling 1–4

Stelling 1

Een substantie gaat van nature aan haar wijzigingen vooraf.

Het bewijs is duidelijk op grond van definities 3 en 5.

Stelling 2

Twee substanties die verschillende attributen hebben, hebben niets met elkaar gemeen.

Dit bewijs is ook duidelijk op grond van definitie 3. Elke substantie moet immers in zichzelf zijn en door middel van zichzelf worden begrepen, met andere woorden: het begrip van de ene sluit het begrip van de andere niet in.

Stelling 3

Als dingen niets met elkaar gemeen hebben, kan het ene niet de oorzaak van het andere zijn.

85 *Bewijs*

Als ze onderling niets gemeen hebben, kunnen ze dus ook niet door middel van elkaar worden begrepen (zie axioma 5); daarom kan het ene niet de oorzaak van het andere zijn (zie axioma 4). Q.E.D.⁵

Stelling 4

Twee of meer verschillende dingen worden ofwel op grond van de verscheidenheid van de attributen van de substanties van elkaar onderscheiden, ofwel op grond van de verscheidenheid van hun wijzigingen.

Bewijs

Alles wat is, is in zichzelf of in iets anders (zie axioma 1). Dat wil zeggen: buiten het verstand bestaat er niets, behalve de substanties en hun* wijzigingen (zie definities 3 en 5). Er bestaat dus niets buiten het verstand op grond waarvan dingen van elkaar kunnen worden onderscheiden, behalve substanties of — wat hetzelfde is — hun attributen (zie definitie** 4) en hun wijzigingen. Q.E.D.

5 *Quod erat demonstrandum*: 'wat te bewijzen was'.

Stelling 5

In de wereld kunnen geen twee of meer substanties bestaan met dezelfde aard, oftewel hetzelfde attribuut.

Bewijs

Als er van elkaar verschillende substanties zouden zijn, zouden ze van elkaar moeten worden onderscheiden omdat ofwel hun attributen, ofwel hun wijzigingen verschillen (zie de voorgaande stelling). Worden ze alleen onderscheiden omdat hun attributen verschillen, dan zal men dus toegeven dat er maar één is met hetzelfde attribuut. Worden ze onderscheiden omdat hun wijzigingen verschillen: aangezien de substantie van nature aan haar wijzigingen voorafgaat (zie stelling 1) zullen we ons, als we haar dus zonder haar wijzigingen en op zichzelf beschouwen — dat wil zeggen: op de ware manier beschouwen (zie definitie 3 en axioma 6) — niet kunnen voorstellen dat ze van een andere wordt onderscheiden. Dat wil zeggen (zie de vorige stelling) dat er niet meer kunnen bestaan, maar slechts één. Q.E.D.

Stelling 6

De ene substantie kan niet door de andere substantie worden voortgebracht.

Bewijs

In de wereld kunnen geen twee substanties bestaan met hetzelfde attribuut (zie de vorige stelling), dat wil zeggen: twee substanties die iets met elkaar gemeen hebben (zie stelling 2). En dus kan de ene niet de oorzaak van de andere zijn (zie stelling 3), met andere woorden: de ene kan niet door de andere worden voortgebracht.

86

Corollarium

Hieruit volgt dat een substantie niet door iets anders kan worden voortgebracht. Want er bestaat in de wereld niets dan substanties en hun wijzigingen, zoals duidelijk is uit axioma 1 en definities 3 en 5. Een substantie kan niet door een andere substantie worden voortgebracht (zie de vorige stelling), dus een substantie kan überhaupt niet door iets anders worden voortgebracht. Q.E.D.

Op een andere manier

Dit kan op een nog gemakkelijker manier *ex absurdo* worden bewezen door het tegen te spreken. Want als een substantie door iets anders kon worden voortgebracht, zou de kennis ervan van de kennis van haar oorzaak afhangen (zie axioma 4), en dus zou ze geen substantie zijn (zie definitie 3).

Stelling 7

Het hoort bij de aard van een substantie dat zij bestaat.

Bewijs

Een substantie kan niet door iets anders worden voortgebracht (zie het corollarium van de vorige stelling). Dus moet zij haar eigen oorzaak zijn, dat wil zeggen (zie definitie 1): haar essentie houdt noodzakelijk het bestaan in, oftewel het hoort bij haar aard dat zij bestaat. Q.E.D.

Stelling 8

Iedere substantie is noodzakelijkerwijs oneindig.

Bewijs

Er bestaat maar één substantie met hetzelfde attribuut (zie stelling 5) en het hoort bij haar aard dat ze bestaat (zie stelling 7). Dus behoort het tot haar aard dat ze eindig of oneindig bestaat. Maar eindig kan niet. Want dan zou ze moeten worden begrensd door een andere van dezelfde aard (zie definitie 2), die ook noodzakelijk zou moeten bestaan (zie stelling 7) en zodoende zouden er twee met hetzelfde attribuut zijn, wat absurd is (zie stelling 5). Ze bestaat dus oneindig. Q.E.D.

⁸⁷ *Toelichting 1*

Omdat eindig zijn in feite deels een ontkenning is en oneindig zijn de absolute bevestiging van het bestaan van een zekere aard, volgt uit stelling 7 alleen al dat iedere substantie oneindig moet zijn.

Toelichting 2

Ik twijfel er niet aan of het bewijs van stelling 7 is moeilijk te begrijpen voor iedereen die op een verwarde manier oordeelt en niet gewend is de dingen door middel van hun eerste oorzaken te kennen. Dat komt natuurlijk doordat ze geen onderscheid maken tussen de modificaties van de substanties en de substanties zelf en ook niet weten hoe de dingen tot stand komen. Dat leidt ertoe dat ze substanties het begin toedichten dat ze bij natuurlijke dingen zien. Want mensen die de echte oorzaken van de dingen niet kennen, halen alles door elkaar: ze verzinnen zonder enige tegenzin bomen die evengoed praten als mensen en verbeelden zich dat mensen evengoed uit stenen als uit zaad worden gevormd en dat allerlei vormen in allerlei andere kunnen veranderen.⁶ Op dezelfde manier schrijven mensen die de

⁶ Drie verwijzingen naar de *Metamorphoses* van Ovidius.

goddelijke natuur met de menselijke verwarren, gemakkelijk menselijke gevoelens aan God toe — vooral zolang ze ook niet weten hoe gevoelens in de geest ontstaan.

Als de mensen echter op de aard van de substantie zouden letten, zouden ze beslist niet aan de waarheid van stelling 7 twijfelen; sterker nog, deze stelling zou voor iedereen een axioma zijn en tot de algemene noties⁷ worden gerekend. Dan zouden ze onder ‘substantie’ datgene verstaan wat in zichzelf is en door middel van zichzelf wordt begrepen, dat wil zeggen: voor de kennis waarvan geen kennis van iets anders nodig is. Onder ‘modificaties’ zouden ze datgene verstaan wat in iets anders is en waarvan het begrip gevormd wordt door het begrip van datgene waarin het is. Daarom kunnen we ook ware ideeën van niet-bestaande modificaties hebben: hoewel ze niet feitelijk⁸ bestaan buiten het verstand, is hun essentie zodanig in iets anders vervat dat ze door middel daarvan kunnen worden begrepen. Maar de waarheid van substanties bestaat buiten het verstand alleen in de substanties zelf, aangezien ze door middel van zichzelf worden begrepen.

Als iemand dus zou zeggen dat hij een heldere en onderscheiden,^{9*} dat wil zeggen een ware idee van een substantie had en dat hij niettemin twijfelde of er wel zo’n substantie bestond, zou dat waarachtig hetzelfde zijn als wanneer hij zei dat hij een ware idee had, maar toch twijfelde of ze niet onwaar was (zoals iedereen duidelijk zal worden die er genoeg aandacht aan besteedt); of als iemand stelt dat een substantie wordt geschapen, stelt hij tegelijkertijd dat een onware idee waar is geworden — iets absurders

7 Met *notiones communes*, hier vertaald met ‘algemene noties’, worden algemene begrippen of waarheden bedoeld die als basis dienen voor al het menselijk kennen. De term komt ook voor bij Descartes, die stelde dat er in principe oneindig veel van dergelijke ‘eeuwige waarheden’ zijn, zoals: ‘iets kan niet tegelijkertijd zijn en niet zijn’. Zie René Descartes, *Principia philosophiae* I 49, AT VIII A, 23-24. Descartes noemde zijn ‘algemene noties’ ook ‘axioma’s’, in overeenstemming met het gebruik van *koinai ennoiai*, de Griekse term voor *notiones communes*, die zowel in de stoïsche kentheorie werd gebruikt als in de wiskunde. In zijn *Elementen* noemde Euclides de axioma’s die aan zijn stellingen voorafgingen *koinai ennoiai*. Spinoza gebruikt de term *axioma* voor de als evident ver-

onderstelde uitgangspunten die aan het begin van elk deel van de *Ethica* worden gepresenteerd en reserveert de uitdrukking ‘algemene noties’ voor alle overige algemene waarheden.

8 In navolging van Aristoteles onderscheidde de scholastieke filosofie tussen een zijnsstatus *in actu* van ‘actueel’ of feitelijk bestaande dingen, en een staat van zijn *in potentia*, die de mogelijkheid uitdrukt van iets wat tot bestaan kan komen, maar nog niet geactualiseerd is. Hier en elders wordt de term *actu* door Spinoza gebruikt om het feitelijk bestaan van iets te benadrukken.

9 De uitdrukking ‘helder en onderscheiden’ is ontleend aan Descartes. Net als Descartes ziet Spinoza in de combinatie van de helderheid en het onderscheiden karakter van een idee een criterium voor de waarheid ervan.

88 kunnen we ons niet indenken. Dus moet men onvermijdelijk erkennen dat het bestaan van een substantie, net als haar wezen, een eeuwige waarheid is.

Hieruit kunnen we op een andere manier concluderen dat er maar één substantie met dezelfde aard bestaat; het leek me de moeite waard dat hier te laten zien. Om het correct te doen, moeten we ten eerste opmerken dat de ware definitie van elk ding niets anders insluit of uitdrukt dan de aard van het gedefinieerde ding. Daaruit volgt het tweede, namelijk dat geen enkele definitie een zeker aantal individuen insluit of uitdrukt, aangezien ze niets anders uitdrukt dan de aard van het gedefinieerde ding. De definitie van de driehoek bijvoorbeeld drukt niets anders uit dan de eenvoudige aard van de driehoek, en geen zeker aantal driehoeken. Het derde wat we moeten opmerken, is dat alles wat bestaat, noodzakelijk een zekere oorzaak heeft waardoor het bestaat. Ten vierde en laatste moeten we opmerken dat deze oorzaak waardoor iets bestaat ofwel in de aard en definitie zelf van het bestaande ding vervat moet zijn (namelijk omdat het tot zijn aard behoort dat het bestaat), ofwel erbuiten moet vallen.

Uit deze punten volgt dat er, als er in de wereld een zeker aantal individuen bestaat, noodzakelijk een oorzaak moet zijn waardoor die individuen bestaan, niet meer en niet minder. Als er bijvoorbeeld in de wereld twintig mensen bestaan (voor de duidelijkheid veronderstel ik dat ze tegelijkertijd bestaan en dat er daarvoor geen andere in de wereld bestonden), is het niet genoeg (namelijk om de reden te geven dat er twintig mensen bestaan) als we de oorzaak van de menselijke aard in het algemeen laten zien: het is bovendien nodig de oorzaak te laten zien waardoor er niet meer en niet minder dan twintig bestaan, aangezien ervoor elk apart noodzakelijkerwijs een oorzaak moet zijn waarom hij bestaat (zie opmerking 3). Nu kan deze oorzaak niet in de menselijke aard zelf vervat zijn, omdat de ware definitie van de mens het getal twintig niet insluit (zie opmerking 2 en 3); daarom moet de oorzaak waardoor deze twintig mensen bestaan, en dus waardoor elk apart bestaat, noodzakelijk buiten de afzonderlijke mensen vallen (zie opmerking 4). Daarom moeten we in absolute zin concluderen dat alles van wiens aard er meer individuen kunnen bestaan, noodzakelijk een externe oorzaak moet hebben, willen die individuen bestaan.

89 Aangezien het tot de aard van de substantie behoort dat ze bestaat (zie wat eerder in deze toelichting is aangetoond), moet haar definitie het noodzakelijke bestaan insluiten, en bijgevolg moet uit haar definitie alleen al worden geconcludeerd dat zij bestaat. Maar uit diezelfde definitie (zoals we al hebben aangetoond op basis van opmerking 2 en 3) kan niet het bestaan van meer substanties volgen, dus volgt er noodzakelijk uit dat er maar één substantie van dezelfde aard bestaat, zoals de stelling luidde.

Stelling 9

Hoe meer realiteit of zijn ieder ding heeft, des te meer attributen horen erbij.

Het bewijs is duidelijk op grond van definitie 4.

Stelling 10

Ieder attribuut van één substantie moet door middel van zichzelf worden begrepen.

Bewijs

Een attribuut is immers dat wat het verstand van een substantie opmerkt als iets wat er de essentie van uitmaakt (zie definitie 4) en dus moet het door middel van zichzelf worden begrepen (zie definitie 3). Q.E.D.

Toelichting

Hieruit blijkt dat we, ook al worden twee attributen als reëel onderscheiden begrepen (dat wil zeggen: het ene zonder de hulp van het andere), daar niet uit kunnen concluderen dat zij twee entiteiten oftewel twee verschillende substanties vormen; het hoort immers bij de aard van een substantie dat elk van haar attributen door middel van zichzelf wordt begrepen, omdat alle attributen die ze heeft altijd tegelijk in haar zijn geweest en het onmogelijk is dat het ene door het andere is voortgebracht — nee, elk attribuut afzonderlijk drukt een realiteit oftewel een zijn van de substantie uit.¹⁰

Het is dus verre van waar dat het absurd zou zijn aan één substantie meer attributen toe te schrijven; in de wereld is immers niets duidelijker dan dat elk wezen in het licht van een attribuut moet worden begrepen en hoe meer realiteit of zijn het heeft, des te meer attributen heeft het. Die drukken zowel noodzakelijkheid (oftewel eeuwigheid) als oneindigheid uit. Bijgevolg is er óók niets duidelijker dan dat een absoluut oneindig wezen noodzakelijkerwijs moet worden gedefinieerd (zoals we bij definitie 6 hebben gezegd) als een wezen dat uit een oneindig aantal attributen bestaat, waarvan elk een zekere eeuwige en oneindige essentie uitdrukt.

¹⁰ Het begrip 'reële distinctie' functioneerde bij Descartes om het onderscheid aan te geven tussen verschillende substanties. De menselijke geest kan weliswaar onderscheid maken tussen een substantie en een bijbehorend attribuut (een 'distinctie van de rede'), maar dit betreft geen 'reële distinctie'. Vgl. René Descartes, *Principia*

philosophiae I 60-62, AT VIII A, 28-30. Zie ook hieronder, noot 18. Spinoza's idee dat het reële onderscheid tussen attributen geen aanleiding geeft ook verschillende substanties te onderscheiden, stuitte met name onder cartesische tijdgenoten op veel kritiek. Zie over het substantiebegrip ook het Nawoord, pp. 283-297.

Als iemand nu vraagt aan welk teken we dan de verscheidenheid van de substanties kunnen herkennen, laat hij dan de volgende stellingen lezen; die laten zien dat er in de wereld maar één substantie bestaat en dat zij absoluut oneindig is, zodat het geen zin heeft naar dat teken te zoeken.

90

Stelling 11

God, oftewel een substantie die uit een oneindig aantal attributen bestaat die ieder een eeuwige en oneindige essentie uitdrukken, bestaat noodzakelijk.

Bewijs

Ontkent u dit, stel u dan voor (als dat mogelijk is) dat God niet bestaat. Dan houdt zijn essentie dus niet het bestaan in (zie axioma 7). Dat is absurd (zie stelling 7). Dus bestaat God noodzakelijk.

Op een andere manier

Van ieder ding moet een oorzaak of reden¹¹ worden aangewezen, zowel waarom het bestaat als waarom het niet bestaat. Als bijvoorbeeld een driehoek bestaat, moet er een reden of oorzaak zijn waarom hij bestaat; bestaat hij niet, dan moet er ook een reden of oorzaak zijn die maakt dat hij niet bestaat, met andere woorden: die zijn bestaan opheft. Deze reden of oorzaak moet ofwel in de aard van het ding vervat zijn of erbuiten liggen. De reden* bijvoorbeeld waarom de vierkante cirkel niet bestaat, wordt door zijn aard zelf aangewezen, omdat hij een tegenstrijdigheid inhoudt. De reden dat de substantie daarentegen wel bestaat, volgt [ook] uit haar aard alleen, die namelijk het bestaan inhoudt (zie stelling 7). Maar de reden dat een cirkel of een driehoek bestaat of niet bestaat, volgt niet uit hun aard, maar uit de inrichting van de hele fysieke natuur; daaruit moet immers volgen of een driehoek noodzakelijk bestaat, dan wel of het onmogelijk is dat hij bestaat.¹² Dit alles spreekt vanzelf.

11 Spinoza stelt hier oorzaken en redenen op één lijn en lijkt ook elders nauwelijks onderscheid te maken tussen de oorzakelijke processen die zich afspelen in de werkelijkheid en de logische of wetenschappelijke afleidingen waarmee het menselijk verstand die processen in kaart brengt. Niettemin maakt Spinoza wel degelijk onderscheid tussen zaken die op grond van hun essentie waar zijn en dingen die hun bestaan ontleenen aan een specifieke oorzaak, zoals uit het vervolg van deze alinea blijkt.

12 Deze gehele passage is een variatie op het derde ('ontologische') godsbewijs van Descartes, die in de *Meditaties over de eerste filosofie* op grond van de vergelijking tussen de aard van God en die van een driehoek het bestaan van God bewees uit het concept van God zelf. Zie René Descartes, *Meditationes de prima philosophia*, AT VI 65–69.